

BULCSÚ LÁSZLÓ (1922.-2016.)

Život, djelo, misao

U ponedjeljak 4. siječnja 2016. u 94. godini života, oko 6 sati ujutro, preminuo je prof. dr. sc. Bulcsú László, jezikoslov, informatolog, poliglot, prevoditelj, teoretik i filozof jezika.¹ Za hrvatsku znanost o jeziku, pa i za hrvatsku humanistiku u cjelini, to je golem, nenadoknadir gubitak. Rad profesora Bulcsúa Lászlóa² utkan je u cjelokupno hrvatsko jezikoslovlje nakon pedesetih godina prošloga stoljeća sve do danas. Bio je, izravno ili neizravno, učiteljem gotovo svima koji su se u Hrvatskoj, na ovaj ili na onaj način, bavili jezikom i jezicima. Neumorno je predavao više od šezdeset godina, posljednji put u ljetnome poljeću 2014. Ostavio je znatna traga na različitim, pa donekle i udaljenim područjima, kao što su poredbeno jezikoslovlje, posebice poredbena indoeuropeistika, poredbena slavistika i poredbena semitistika, potom akcentologija, teorija standarda, povijest hrvatskoga književnoga jezika, hrvatsko-srpski jezični odnosi, teorija stiha, teorija prevođenja, algebarska lingvistika, kriptologija, teorija obavijesti i kibernetika. Kada je pak riječ o teoretičnoj lingvistici - o zorbenome jezikoslovlju, kako je volio reći - tu mu nije bilo ravna, ne samo u Hrvatskoj nego i daleko izvan njezinih granica. Bio je zacijelo najveći teoretik jezika što ga je Hrvatska ikada imala.

Profesor László rođen je 9. listopada 1922. u Čakovcu, gdje je završio osnovnu školu, a maturirao je na realnoj gimnaziji u Varaždinu 1940. Upisao je potom elektrotehniku na Politehnici u Budimpešti, no taj je studij zbog vojne obveze morao prekinuti (u ratu je bio radiotelegrafist). Kako mu je otac bio Mađar,³ a majka Hrvatica, bio je dvojezičan, a budući da je zarana naučio odlično ruski (u ratu je proveo određeno vrijeme u ruskome zarobljeništvu), možda bi se moglo reći da je bio i trojezičan. Naime oba je jezika, i

¹ Članak je prethodno objavljen u časopisu *Croatica et Slavica Iadertina*, god. 12./2., 2016., str. 605-617.

² Tako je zahtijevao da se sklanja njegovo ime i prezime, posebice u zapisu, tj. Bulcsú László, Bulcsúa Lászlóa, Bulcsúu Lászlóu, itd.

³ Rabim likove *Mađar* i *mađarski*, kako je to činio i profesor László.

mađarski i ruski, govorio besprijekorno, tako da ga je bilo pravi užitek slušati kada bi kojega ruskoga pjesnika, primjerice Puškina ili Brjusova, čitao u izvorniku. Nakon Drugoga svjetskoga rata ponovno je odslužio vojsku, sada u JNA, i to opet kao radiotelegrafist, a zatim je na Filozofskome fakultetu u Zagrebu upisao naukovnu skupinu slavistike (ruski jezik i književnost pod A, hrvatski jezik pod B, poredbenu slavensku gramatiku, hrvatsku književnost i engleski jezik pod C). A u to je doba za bivšu državu nastupao i kao plivač leptirovim načinom. Tu je svoju veliku ljubav spram plivanja trajno zadržao, tako da je do pred sam kraj života redovito odlazio na plivanje, obično dva puta tjedno, najčešće ponedjeljkom i četvrtkom, po tri do četiri sata.

Diplomirao je početkom 1952. kod svoga učitelja Stjepana Ivšića, kojega je silno cijenio i poštovao, i to radnjom na ruskome jeziku pod naslovom *Опыт (фонологическо-исторической типологии русских глаголов.*⁴ Iste se je godine zaposlio kao profesor pripravnik na gimnaziji u Sinju, gdje je predavao niz predmeta, od ruskoga i engleskoga jezika pa do filozofije, psihologije i logike. Godine 1955. postao je asistentom Stjepana Ivšića na Katedri za poredbenu slavensku gramatiku (vodio je vježbe iz poredbene slavenske gramatike i iz povijesti ruskoga jezika, ali također iz fonetike i fonologije, te iz hrvatskoga naglašivanja, izgovora i intonacije). Iste je te godine, 1955., zajedno s Božidarom Finkom, osnovao Zagrebački lingvistički krug (koji se je u početku zvao Krug mladih slavista, a potom Krug mladih lingvista; taj krug istom 1959. mijenja ime u Zagrebački lingvistički krug), te je bio njegovim voditeljem desetak godina, do odlaska u Ameriku. Zapravo, može se reći da je bio "zaštitnim znakom" Kruga, a njegov je dolazak, utorkom u 19 i 15, postao poslovičnim: svima je naime bilo poznato da ako ga nema, sigurno nije u Zagrebu (ne bi se pomislilo da je recimo bolestan, jer dolazio bi i kada se nije osjećao dobro).

Školnu je godinu 1960./1961. proveo na Sveučilištu u Warszawi kao lektor za hrvatski jezik, a 1962. postaje asistentom pri novoosnovanoj Katedri za opću lingvistiku na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, gdje predaje matematičku lingvistiku i jezično programiranje, te istodobno održava jedan seminar o matematičkoj lingvistici, i to za nastavnike fakulteta. Iduće je pak godine, 1963., postao Visiting Assistant Professor na Odsjeku za slavenske jezike i književnosti i na Odsjeku za lingvistiku Sveučilišta u Chicagu, no nije mogao odmah stupiti na to mjesto, nego istom u ljetnome poljeću 1964., jer mu je bila uskraćena putovnica. Ostao je u Sjedinjenim Američkim Državama sve do 1971., te je predavao na više sveučilišta, primjerice

⁴ Ta je njegova radnja očuvana, a nadam se da će uskoro biti i objavljena.

na Sveučilištu Indiana u Bloomingtonu, na Sveučilištu Yale u New Havenu, na Sveučilištu Brown u Providenceu, a najviše dakako na samome Sveučilištu u Chicagu, gdje je 1969. postao Assistant Professor za srpsko-hrvatsko jezikoslovlje na Odsjeku za slavenske jezike i književnosti. Tu je od 1969. do 1971. bio zamjenik ravnatelja i stručni urednik Radnoga skupa za rusku dijalektologiju i Radnoga skupa za slavensku akcentologiju. U Americi je, među ostalim, predavao slavenske naglasne sustave, potom staroslavenski, ruski, češki, slovački i slovenski jezik, povijest hrvatskoga jezika, poredbenu gramatiku južnoslavenskih jezika, poredbenu baltoslavistiku, algebarsku lingvistiku ("slovnoračūnskō jezikkōslōvlje"), itd.

Nakon povratka u domovinu godine 1971. na Filozofskome je fakultetu u Zagrebu postao višim predavačem na Odsjeku za opću lingvistiku i orijentalne studije (danas Odsjek za lingvistiku). Godine 1976. bio je utemeljiteljem i ujedno voditeljem dvogodišnjega studija društveno-humanističke informatike, koji je ubrzo prerastao u četverogodišnji studij na Katedri za društveno-humanističku informatiku. Na toj je katedri, kao na svojevrsnome temelju (ili jezgri), godine 1981. osnovan Odsjek za informacijske znanosti (danas Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti), kojemu je bio prvim pročelnikom, a gdje je vodio kolegije iz različitih programirnih ili, kako bi to sam rekao, naputnih jezika (kao što su strojni jezik, assemblerski jezik, Basic, Forth, Lisp i Prolog), predmetnoga i logičkoga programiranja ("mislovne naputbe"), strojne obrade nebrojčanih dataka,⁵ kriptologije, programiranja umjetne inteligencije, te iz opće teorije obavijesnih znanosti. K tomu, neko je vrijeme predavao kriptografiju i na Elektrotehničkome fakultetu u Zagrebu (danas Fakultet elektrotehnike i računarstva), pošto je bio odslušao određen broj kolegija u tečaju o zaštiti dataka na Tehničkome fakultetu u Münchenu.

U Ameriku je međutim i dalje odlazio, otprilike svake dvije godine, uglavnom ljeti, kada nije imao predavanja u Zagrebu. Ondje je i doktorirao godine 1986. na Sveučilištu u Chicagu, obranivši disertaciju pod naslovom *An Information Science Approach to Slavic Accentology*,⁶ u kojoj se, na kakvih tristotinjak stranica, obrađuju naglasni sustavi imenične sklonidbe u ruskome, bugarskome, hrvatskome, litavskome i grčkome.

⁵ Profesor László redovito je rabio riječ *datak*, a ne *podatak*. Razloge za to obrazložio je u članku *Neka pitanja strojnoga razumijevanja prirodnoga jezika*, koji je objelodanjen u zborniku *Informacijske znanosti i znanje*, uredili Slavko Tkalac i Miroslav Tuđman, Zavod za informacijske studije, Zagreb, 1990., str. 17.

⁶ Ta disertacija do danas nije objelodanjena, no nadam se da će uskoro biti, kao i spomenuta diplomatska radnja.

Godine 1989. izabran je u redovitoga profesora za znanstveno područje filologije (opće lingvistike), a 1992. osnovao je i vodio Katedru za algebarsku i računarsku lingvistiku (pri Odsjeku za opću lingvistiku). Umirovljen je 1993., ali je i dalje nastavio predavati, uglavnom na Filozofskome fakultetu. Godine 1994. dodijeljena mu je Povelja Filozofskoga fakulteta, a krajem prošloga i početkom novoga tisućljeća, godine 2000., primljen je za člana opće zajednice Mađarske akademije znanosti.

Grubo uzevši, znanstveni se rad profesora Lászlóa može podijeliti na ova četiri razdoblja:

1. početno razdoblje - od stjecanja diplome do odlaska u SAD (1952.-1964.)
2. boravak u Americi (1964.-1971.)
3. razdoblje od povratka u Zagreb do obnove hrvatske države (1971.-1990.)
4. znanstvena nastojanja u samostalnoj Hrvatskoj (1990.-2016.).

Početno je razdoblje obilježila znamenita rasprava *Broj u jeziku*, objavljena u zborniku *Strojno prevođenje i statistika u jeziku* (str. 128-176), koji je izašao kao dodatak jednomu svesku časopisa *Naše teme* (br. 6., 1959.). Taj je zbornik imao izvanredno velik utjecaj na razvoj hrvatskoga jezikoslovlja krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina prošloga stoljeća. U njem su svojim priložima sudjelovali tada uglavnom mlađi jezikoslovi, okupljeni oko Zagrebačkoga lingvističkoga kruga. Profesor László bio je suurednikom zbornika (drugi je urednik bio Svetozar Petrović), a oba su urednika, premda se to nigdje izrijeком ne kaže, napisali i *Uvod* u zbornik. K tomu, na kraju se rečenoga zbornika nalazi *Popis pojmova*, koji je sastavio također profesor László, premda se ni to nigdje ne spominje. Rasprava je *Broj u jeziku* ubrzo postala, osobito u svijesti njegovih slušača, svojevrsnim "simbolom" za Lászlóa. Godinama je bila na popisu literature gotovo svakoga predmeta na Odsjeku za opću lingvistiku. Na njoj su odgojeni naraštaji hrvatskih jezikoslova: tu su naime mnogi od njih stjecali svoja prva znanja ne samo o jezikoslovlju nego i o obavijesnoj teoriji, o kibernetici, a prije svega i nadasve o pristupu jezičnoj pojavi. Utoliko je, u određenome smislu, usporedna raspravi *Pabirci redničkoga i obavjestničkoga pojmovlja oko razumnih sustava*, pisanoj više od trideset godina poslije, premda ju potonja, koliko god da je po "količini gradiva" znatno opsežnija, a po broju "dotaknutih područja" daleko sveobuhvatnija, ipak nije uspjela "odmijeniti", niti joj ugroziti njezino "povlašteno" mjesto u cjelini sročiteljeva djela. Vrijedno bi bilo usporediti te dvije rasprave te pri tome razmotriti istosti i razlike.

Ovdje bih samo upozorio na “istost” (“nemjenljivost”) u poimanju književnoga jezika (“biranoga sustava”): u objema se naime raspravama njegovim temeljnim obilježjem smatra **očuva razlikovnosti** na svima razinama.⁷ Rasprava je *Broj u jeziku* objavljena ponovno godine 1990. u časopisu *SOL* (br. 10.-11., str. 121-154), gdje je mjestimice popravljena i dotjerana.⁸

Osim rasprave *Broj u jeziku* valja spomenuti i tri nevelika članka, *Fonologija*, *Strukturalizam* i *Strojno prevođenje*, koji su napisani za školni leksikon *Jezik* Stjepana Babića.⁹ Nalaze se samo u prvome izdanju (1963.), dočim ih nema u drugome (1965.), ni u trećem (1967.), a također ni u posebnim izdanjima za ekonomske škole (1966.), za kvalificirane radnike (1967.) te za medicinske škole (1967.). U potonjim su izdanjima ti članci, dotično te jedinice posve izmijenjene i pokraćene (npr. članak *Fonologija* ima svega tri retka). Valja napomenuti da se u navedenim člancima, što je posebice važno u članku *Fonologija*, za pojam razlikovne jedinice rabi riječ *glas*, a za pojam najmanjega odsječka u govornome lancu riječ *zvuk*. Taj je pojmovni (zapravo rječni) par *zvuk* : *glas* (a ne *glas* : *fonem*, kako je u nas inače uobičajeno), u smislu razlike između onoga što proučava fonetika, za razliku od onoga čime se bavi fonologija, profesor László uveo već u raspravi *Broj u jeziku* te je takvoj porabi ostao vjeran do kraja života (stoga je za riječ *fonetika* redovito rabio hrvatsku otpòvjednicu *zvukòslòvlje*, a za riječ *fonologija* otpòvjednicu *glasòslòvlje*). Budući da je takva poraba već tada, početkom šezdesetih godina, bila neuobičajena, na to je u *Predgovoru* upozorio Stjepan Babić (“u Fonologiji se pod terminom *glas* razumije *fonem*”).¹⁰ No i danas je na to važno upozoriti, kako ne bi dolazilo do nesporeda.¹¹ Kada je već riječ o temeljnome jezikoslovnome nazivlju, dodao bih ovdje i to da kao što profesor László nije volio (ni rabio) riječ *fonem*, jednako tako nije volio (ni rabio) riječ *grafem*, za razlikovnu jedinicu na pismenōj razini. Tu je razlikovnu jedinicu zvao *písme* (genitiv *písmena*). Dakako, nije mu se sviđala ni riječ *morfem*, za koju je običavao reći da ju je “izmislio” čovjek koji nije znao grčki, nego je redovito rabio svezu *značljiva jedinica*

⁷ Usp. primjerice sljedeći stavak iz *Broja u jeziku*: “[...] treba likove, koji sadrže veću razlikovnost (raznolikost), brižljivo čuvati i upotrebljavati [...]”, te poglavlje *Jezični pripòmenak* iz *Pabiraka*.

⁸ Razlike se između tih dvaju “izdanja” navode u “trećem”, “kritičkome izdanju”, što sam ga priredio za knjigu radova profesora Lászlóa, koja je u pripremi.

⁹ U *Predgovoru* se spomenutomu leksikonu navodi da je te članke napisao B. László. Vidi Stjepan Babić, *Jezik*, Privreda, Zagreb, 1963., str. 8.

¹⁰ *Isto*.

¹¹ Više sam puta čuo, posebice od mlađih, upravo stasalih jezikoslova, posve smiješnu (a zapravo nedomišljenu) primjedbu da “László ne razlikuje *glas* i *fonem*”.

(podrazumijeva se - najmanja), ili pak riječ *znām* (pokraćeno od *znāmēn*, kao *prām* od *prāmēn*; s navedenim naglaskom, ne *prām*). To su bile četiri riječi, a uistinu četiri pojma koja je valjalo ponajprije svladati i strogo razlikovati: *zvūk - glās - písme - znām*.

Sve veće zanimanje za strojno prevođenje potkraj toga prvoga razdoblja pokazuju i neka izlaganja koja je profesor László tada održao u Zagrebačkome lingvističkome krugu, primjerice 22. svibnja 1962. (*Strojno prevođenje u Mađarskoj*) i 26. lipnja 1962. (*Strojno prevođenje u ČSSR*). Slično je i sa strukturalizmom, o kojem je u to vrijeme često izlagao, no posebice bi valjalo izdvojiti tri predavanja o Louisu Hjelmslevu i glosematici (*Načela Hjelmslevljeve glosematike*, 19. prosinca 1961., *Jezična struktura prema poimanju danske škole*, 26. prosinca 1961. i *Jezična struktura u radovima danske škole*, 9. siječnja 1962.), jer je to bio prvi susret hrvatske (znanstvene) javnosti s tom glasovitom i iznimno važnom dvadesetostoljetnom jezikoslovnom školom.¹²

Ovamo pripadaju i dva članka napisana zajedno s Božidarom Finkom i objavljena u *Jeziku*, jedan pod naslovom *Strojno prevođenje i naši neposredni zadaci*, te drugi, pod naslovom *Rješavanje jezičnih pitanja u odostražnom rječniku*, koji je objelodanjen kada je profesor László već bio u Americi.¹³ Kako se vidi iz prvoga od njih, trebala su biti objavljena još tri (dakle ukupno četiri) članka, ali je suradnja prekinuta, tako da je objelodanjen još samo taj drugi članak o odostražniku, dočim je u dvama preostalima trebalo biti riječi o čestotniku te o rječniku značenjskih preklapanja (o tezaursu).

Boravak u Sjedinjenim Američkim Državama bio je neobično važan, pa moglo bi se reći i prijeloman. Tu je profesor László imao prilike doći u izravan dodir s nizom novih istraživanja, mogao je upoznati drugačije jezikoslovne pristupe, pa i susresti se s nekim drugim jezicima, poput semitskih, ili pak s manje poznatima, kao što su primjerice tzv. indijanski jezici (tj. jezici američkih domorodaca). Napokon, na raspolaganju mu je bilo i nekoliko izvanredno opremljenih knjižnica, posebice ona na Sveučilištu u Chicagu, o čem mi je često govorio. Nove spoznaje do kojih je došao tih godina, ili pak one stare, ali razmotrene pod novim vidicima, mogle bi se razvrstati u sljedeće četiri skupine:

¹² Nešto je poslije, 1963. i 1964., profesor Katičić objavio dva članka o danskoj školi. Vidi Radoslav Katičić, *Danska strukturalistička škola (glosematika)*, u časopisu *Suvremena lingvistika*, br. 2., 1963., str. 64-82, te Radoslav Katičić, *Nacrt glosematičke algebre H. J. Uldalla*, u časopisu *Suvremena lingvistika*, br. 3., 1964., str. 48-71.

¹³ Vidi *Jezik*, god. 10., br. 4., 1963., str. 117-121, te *Jezik*, god. 14., br. 4., 1967., str. 115-128.

- produbljeno proučavanje akcentologije uopće, a posebice hrvatskoga naglasnoga sustava (ili hrvatskih naglasnih sustava),¹⁴ što je u konačnici imalo za posljedak i izradu doktorske disertacije (doduše istom 1986.)
- postupno napuštanje Vuk-Daničić-Budmani-Maretićeva (ili pak, ako se tako hoće, Vuk-Daničić-Brlić-Budmani-Maretićeva) petonadslovnoga sustava za bilježenje novoštokavskoga četveronaglasja, te istodobna uvedba dvonadslovnoga sustava (za bilježenje svih hrvatskih naglasnih sustava, pa i onoga petonaglasnoga, tj. sustava s najvećom naglasnom raznolikošću)
- osobit pristup računu sudova u logici (“mislovlju”), s pomoću tzv. “Lászlóovih (mislovnih) četvorina”¹⁵
- učenje i izvanredno svladavanje svih semitskih jezika, posebice arapskoga, hebrejskoga i akkadskoga, te dubok prodor u poredbenu semitistiku, što je velikim dijelom uvjetovano i suradnjom s asiriologinjom Ericom Reiner (1924.-2005.), tadanjom profesoricom na Istočnjačkome zavodu Sveučilišta u Chicagu (Oriental Institute of the University of Chicago), za koju je jednom napisao da ga je “uputila u tajne klinopisa”.¹⁶

Tih je godina, za vrijeme boravka u Americi, objavljivao razmjerno malo. Trebalo bi ipak spomenuti tri nevelika prikaza, objavljena u časopisu *Computing Reviews* godine 1964., triju radova o strojnome prevođenju, te jedan veći članak na poljskome, objelodanjen 1969.¹⁷ No u to razdoblje pripada i nastanak prvoga hrvatskoga prijevoda nekoga književnoga

¹⁴ Kako mi je svojedobno rekao, “do dna”.

¹⁵ Posrijedi je pristup koji je rođen, kako mi nekom prigodom bijaše natuknuo, “jednoga sparnoga ljeta kraj Michiganskoga jezera”. Inače, taj je nazivak *Lászlóove (mislovne) četvorine* moj; sam je obično govorio o *mislovnim četvorinama*. Vidi u ovome zborniku ilustraciju u članku Marka Tadića.

¹⁶ Vidi Bulcsú László, *Enúma Eliš (kada se gore...): Spjev o stvaranju svijeta: Pohvala Marduku*, u časopisu *Književna smotra*, god. 8., br. 26.-27., str. 6. Valja pripomenuti da je ta suradnja bila na “obostranu korist”, sudeći prema izjavama same Eric Reiner, poput primjerice ove: “I have been especially fortunate to profit from the constructive criticisms and suggestions of my colleague Bulcsú László (University of Zagreb and University of Chicago), whose help in the final redaction, in particular with the formalization of the phonological and transformational statements, has been invaluable.” (Vidi Erica Reiner, *A Linguistic Analysis of Akkadian*, Mouton & Co., London - The Hague - Paris, 1966., str. 5.) Ili pak ove: “B. László not only supplied much of the linguistic background and methodology, but also gave generously of his time to supervise the details of the formulations.” (Vidi Erica Reiner, *How We Reed Cuneiform Texts*, u časopisu *Journal of the Cuneiform Studies*, god. 25., br. 1., 1973., str. 3, bilj 1.)

¹⁷ Vidi Bulcsú László, *Operacyjne określenie miejsca przycisku w języku polskim*, u časopisu *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, god. 27., 1969., str. 149-154.

djela s akkadskoga jezika pod naslovom *Pripovijest o siromahu iz Nippura*. Prijevod je objavljen u *Republici* 1966. (br. 12., str. 509–510), ali dakako, profesor László nije imao prilike pregledati prijelom. Dapače, objavak je vidio istom nakon povratka u Zagreb. Spominjem to jer je prijevod u potpunosti onaglašen, doduše još uvijek Vuk-Daničić-Budmani-Maretićevim petonadslovnim sustavom.

Pošto se je godine 1971. vratio iz Amerike, predavao je vrlo mnogo, a objavljuvao vrlo malo.¹⁸ Ta je "šutnja" – ako se to tako može nazvati – potrajala dvadesetak godina.¹⁹ Razloga je za nju bilo naravno više, ali osnovni razlog valja vidjeti u duboku neslaganju s prilikama u kojima se je, tih sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga stoljeća, nalazio hrvatski (književni) jezik: počevši od imena i izgovornoga pravopisa, pa do samoga ustroja, tako reći do "izgleda" književnoga jezika.

Ipak, godine 1976. objelodanio je u *Književnoj smotri* (br. 26.–27., str. 5–20) prijevod babilonskoga spjeva o stvaranju svijeta, ponovno s akkadskoga izvornika, pod naslovom *Enūma eliš* (doslovno bi bilo *Kada gore*).²⁰ Tu je prvi put u Hrvatskoj primijenjen dvonadslovni sustav bilježenja novostokavskoga četveronaglasja, a vjerojatno i prvi put u svijetu na tako veliku uzorku (dakle ne samo na pojedinome primjeru, jednoj riječi, svezi ili sl.). K tomu, uspio je unijeti, da ne kažem "progurati", i nekoliko "novina", tj. odmaka (ili pomaka) od tada (još uvijek) službenoga novosadskoga pravopisa. Tako je primjerice sljednik jata u dugim slogovima pisan dvoslovom *ie* kada je jednosložan (a to je u većini slučajeva), a troslovom *ije* kada je dvosložan (što je dakako posve iznimno). Mjestimice je ubacio i zapis *je* iza tzv. pokrivenoga *r*, npr. *uskrjesitelj*, *trjebitelj*, a gdjegdje i kakav lik u tvorbenome zapisu, poput *stanbu*, *razstroji*, oslonivši se pri tome na one stavke novosadskoga pravopisa u kojima se kaže da treba izbjegavati pretjeranu promjenu oblika ako bi se promjenom suglasnika, ili njihovim ispuštanjem, (iz)gubila veza sa značenjem, uporabivši na taj način novosadski pravopis protiv njega samoga.

Ovdje treba spomenuti da je zapis sljednika jata vrlo često mijenjao, osim što ga je (uglavnom u početnome razdoblju) pisao "uobičajeno", tj.

¹⁸ U tome je razdoblju kakvih desetak godina, otprilike od sredine sedamdesetih do sredine osamdesetih, predavao, među ostalim, i semitske jezike. Osobno sam šest godina slušao ta izvanredna predavanja, a bilješke s tih predavanja, kojih ima podosta, čuvam sve do danas.

¹⁹ U to je vrijeme nastala poznata "glasina" da "László ne piše", koju neki i danas vole "promicati", a što dakako nije istina.

²⁰ Naslov se navodi po začetnici, tj. po prvim dvjema riječima kojima se spjev započinje.

*i*je u dugima, a *je* u kratkim slogovima (poslije pak i *ie* u dugima). To znači da nije bio posve zadovoljan ni s jednim zapisom, što opet pokazuje i inače poznatu činjenicu da pisanje sljednika jata pripada među najteža pitanja hrvatskoga pravopisa. U načelu je polazio od temeljnoga uvida (i ujedno pravila) da bi (bilježito) hrvatski bilo pisati jat jednim jedinstvenim znakom posvuda gdje mu je po podrijetlu mjesto. Na taj je način rabio katkada i Belostenčevo “piknjato” *e*, tj. *é*, i ilirsko “rogato” *e*, tj. *ě* (oslanjajući se pri tome ponajviše na Vjekoslava Babukića), i strogo znanstveni zapis s piknjom ispod *e*, tj. *ẹ* (sve to troje u izgovoru bude [iɛ]), potom dvoslov *ie*, kako je primjerice imao Parčić u prvome izdanju svoga hrvatsko-talijanskoga rječnika (*Riečnik ilirsko-talianski*, 1858.), ali i dvoslov *iẹ* (za koji bi se moglo reći da je “znanstveno dorađen” zapis *ie*). Posebno je pitanje bilo, posebice kada su posrijedi pismena *é* i *ě*, kako na njima bilježiti otegu, tj. duljinu i kračinu. To je bilo razlogom da je prednost davao zapisu *ẹ*, gdje je lako razlikovati *ē* i *ẹ*. Kada je trebalo, pisao je također *īe* i *ie* (ili pače *īe*), te *īẹ* i *īẹ* (rijetko bez nadslovka *iẹ*), bilježeći dakle znak za duljinu ili kračinu na prvome dijelu dvoglasa. Posljednjih je godina rabio katkada zapis *ě* u dugim slogovima, a *é* u kratkima, preuzimajući dotična pismena iz hrvatske tradicije, ali napustivši temeljno pravilo o jedinstvenome zapisu jata. Evo kako to izgleda u preglednici:

DUGI SLOGOVI	KRATKI SLOGOVI
<i>é</i>	<i>é</i>
<i>ě</i>	<i>ě</i>
<i>ẹ</i>	<i>ẹ</i>
<i>ē</i>	<i>ẹ</i>
<i>ie</i>	<i>ie</i>
<i>īe</i>	<i>īe</i>
<i>iẹ</i>	<i>iẹ</i>
<i>īẹ</i>	<i>īẹ</i>
<i>ě</i>	<i>é</i>

Potkraj navedenoga razdoblja, godine 1989., objavio je jedan neobičan članak pod naslovom *Sitnice mudroslovne* u časopisu *Filozofska istraživanja* (br. 30., str. 973-978). Posrijedi je zapravo razgovor, svojevrsni *interview* (László: subesjeda), što ga je s profesorom vodio Anto Knežević, postavivši mu desetak filozofskih pitanja. Ti su odgovori, zajedno s Kneževićevim pitanjima, objavljeni kao članak u spomenutom časopisu, štoviše kao izvorni (znanstveni) članak.

Treba još spomenuti vrlo kratak prilog, objelodanjen u *Vjesniku* 22. svibnja 1979. (str. 14), pod naslovom *Kako pisati kineska imena?* (premda je taj prilog potpisala Sekcija za orijentalistiku Hrvatskoga filološkoga društva, najvećim ga je dijelom pisao profesor László), te također već spomenuto "drugo izdanje" *Broja u jeziku* (1990.), a ovamo pripada i obrana doktorske disertacije 1986.

Četvrto je razdoblje, ono nakon uspostave samostalne hrvatske države, obilježeno nizom izvanrednih rasprava. Ovdje se međutim mogu osvrnuti samo na neke od njih. Svega nekoliko tjedana nakon 30. svibnja 1990., daleko u doba kada je izgledalo da su korjenite promjene uistinu moguće, pa i u pogledu hrvatskoga jezika, objavio je u *Startu* (od 23. lipnja, str. 53-55) članak pod naslovom *Što bi bilo da nije bilo*. Pisan neobično jasno, bez znanstvenoga "aparata", te utoliko čitak i posve razumljiv svakomu naobraženomu čovjeku, članak je zapravo svojevrsan odgovor na pitanje što ga je tadanji polumjesečnik *Start* postavio nekolicini hrvatskih jezikoslova, a koje je glasilo: "Kakav je stvarni status hrvatskoga književnog jezika i, štoviše, da li takav jezik uopće postoji?" Dubinu je i zamašitost pojedinih spoznaja kao i dalekosežnost uvida, posebice u smislu "razaznaje stanja", moguće procijeniti istom kada se pročitaju i članci ostalih upitanika. Naime koliko god da je posrijedi "puko" iznošenje mišljenja, tj. naoko "samo" odgovor na postavljeni upit, u članku se uistinu zadire u temelje onoga što se zove hrvatski (književni) jezik. Pri tome se upozorava na niz prijepornih pitanja, ali se istodobno naznačuje i mogući smjer kako ih valja razriješiti. Glasovit je njegov početak: "Ima li na svijetu naroda koji bi se mogao podičiti šestojezičnim i četveropismenim nasljeđem? Ima - to je hrvatski." A na kraju se dodaje ovo: "Očekivati je da će se s uskrsnućem hrvatske državnosti, oslobađanjem stvaralačkih snaga iz prošlosti i sadašnjosti, uskrijesiti i obnoviti dovukovsko hrvatsko jezično blago i uljuditi pravopis."²¹ U tome je članku ujedno prvi put razlikovao četiri vrste zapisa, dotično četiri vrste

²¹ Nije potrebno posebno ni podsjećati da se to do danas nije dogodilo.

pravopisa: zvukopis, glasopis, znamopis i iskonopis.²² Općenito se može reći da će mnogi Lászlóovi članci i rasprave, koji su nastajali tečajem devedesetih godina prošloga stoljeća, biti zapravo razrada pojedinih prijepora koji su u ovome članku kadšto samo nabačeni ili pak usput spomenuti.

Usljedio je članak *Neka pitanja strojnoga razumijevanja prirodnoga jezika*, objavljen iste godine u zborniku *Informacijske znanosti i znanje* (str. 11–31), gdje je, među ostalim, služeći se pojmovima popisa i propisa, te strogo jezikoslovnim pojmovima izraza i sadržaja, iznio dokaz da se uređeni par (a, b) može prikazati kao dvočlani (neuređeni) skup, kojemu je jedan član dvočlani skup $\{a, b\}$, a drugi član jednočlani skup $\{a\}$ (taj se Lászlóov dokaz razlikuje od dokaza koji je za isti stavak 1921. pružio poljski matematičar Kazimierz Kuratowski).

Iste je godine objelodanjen još jedan prijevod s akkadskoga pod naslovom *Hvalopj'ev S'ūncu* (u izvorniku je naslov po začetnici *Mušnammir gimillu*, tj. *L'učāru cijelosti*),²³ i to u posebnome svesku časopisa *Most* (br. 4., str. 39–62), pod naslovom *Hrvatske "Indije"*, koji je bio posvećen šezdesetoj obljetnici rođenja profesora Radoslava Katičića.²⁴ U tome je razdoblju objavio još dva prijevoda s akkadskoga: prvi pod naslovom *Šammu ša libbi (Trāva od srca)*, godine 2000., u zborniku *Trava od srca: Hrvatske Indije II.* (str. 7–51), koji je objavljen o sedamdesetoj obljetnici Katičićeva rođenja, te drugi pod naslovom *Silazak Ištarin*, godine 2010., u zborniku *Hrvatske*

²² U jednome je razgovoru za *Slobodnu Dalmaciju* (od 8. studenoga 1994.) proširio taj popis na osam: pukopis, zvukopis, glasopis, poluglasopis, tvorbopis ili znamopis (znamenopis), poluznamopis, izkonopis i praižkonopis. Taj ulomak jednoga odgovora nije međutim objavljen, no navodim ga ovdje jer sam imao prilike vidjeti cjelinu svih odgovora na postavljena pitanja. Poslije je taj popis ustalio na sedam: zvukopis, glasopis, smjenopis, tvorbopis, znamopis, izkonopis i čitkopis. Tako je npr. učinio u posljednjoj raspravi na kojoj je radio (pod naslovom *Sedmoglavī pozoj pravopisni*), ali koju na žalost nije dovršio (obrađene su tri vrste, tj. tri "glave" toga "pozolja": zvukopis, glasopis i smjenopis, dočim su preostale četiri samo grubo naznačene). Valja pripomenuti da je to jedna od dviju najtežih rasprava koje je ikada napisao, uzimljući u obzir onaj dio koji je dovršio (uz raspravu *Bilježka o književnōme naglasku hrvātskōme*). Vidi o tome pitanje u mom prilogu *Vrste pravopisa* u ovome zborniku.

²³ Po toj je začetnici dobio naslov i ovaj naš zbornik.

²⁴ U svojevrsnome pogovoru uz taj prijevod László navodi šest sustava bilježenja naglaska: petoznaki, troznaki potpuni, dvoznaki potpuni, troznaki prosti, dvoznaki prosti i bezznaki (za koji kaže da mu ga je natuknuo Ivan Slamnig). Sam je najčešće rabio dvoznaki prosti, tj. dvonadslovni sustav s nenavodom, i troznaki prosti, tj. tronadslovni sustav s nenavodom. U sustavima s nenavodom određeni znak nije potrebno bilježiti (tj. navoditi) ako okolina sadržava dovoljno obavijesti da se može pretkazati na kojem je mjestu dotični znak izostavljen. Može se ustvrditi da je najteže svladati tronadslovni sustav s nenavodom, i to kako onomu koji ga rabi, tj. koji njime onaglašuje kakav sastavak, tako i onomu koji tako onaglašen sastavak čita.

Indije 3 (str. 7-22), koji je pak posvećen osamdesetoj obljetnici rođenja Radoslava Katičića.²⁵

Tih je ranih devedesetih godina profesor László s nevjerojatnom lakomom, tako reći jednim "laganim zamahom", uspio pružiti ruku Zagrebačkoj filološkoj školi. Ponajprije je napustio pravopis prema izgovornome načelu te prihvatio u osnovi onaj Zagrebačke škole, koji je u početku nazivao tvorbenim, a poslije sve češće čitkotvornim. Kažem "u osnovi" pravopis Zagrebačke škole, jer ga je László dakako usustavio te ga učinio dosljednijim. Potom je nastavio ondje gdje su, stjecajem okolnosti, Šulek i Parčić prestali, a to je rad na nazivlju. Tako je postupice, do kraja devedesetih, proveo više izmjena na razini hrvatskoga (književnoga) jezika, od kojih se ovdje mogu spomenuti samo neke:

- posve je izmijenio zapis sljednika jata (kao što sam već spomenuo, na različite načine)
- razjednačio je tri padeža u množini – dativ, lokativ i instrumental – te posebno što se tiče ovoga posljednjega, "orudnika višebroja", nije više rabio likove na *-ima* i *-ama*
- uveo je, tj. "vratio", dočetno *-h* u imeničnome genitivu množine ("rodniku višebroja")
- proveo je sklonidbu glavnih brojeva od pet nadalje.

Godine 1993. objavio je, s izmijenjenim pravopisom, veliku raspravu od kakvih stotinu kartica pod naslovom *Pabirci redničkoga i obavještničkoga pojmovlja oko razumnih sustava*, i to u zborniku *Obrada jezika i prikaz znanja* (str. 11-73).²⁶ Posrijedi je jedna od najvažnijih rasprava u cjelokupnoj povijesti hrvatske humanistike (dakle ne samo jezikoslovlja). Rasprava se sastoji od 40 poglavlja, a njezino 24. poglavlje, pod naslovom *Naravni jezik*, zacijelo je na hrvatskome jeziku dosad najbolje napisan, premda do skrajnosti sažet, uvod u jezikoslovlje.²⁷ U tome poglavlju László razlikuje dvanaest jezičnih razina, šest na izraznoj, i šest na sadržajnoj iliti značljivoj strani znaka. Izraznoj razini pripadaju sljedeće jedinice: glasovna obilježja,

²⁵ Svi su prijevodi s akkadskoga, ukupno njih pet, izašli ponovno 2012. u knjizi *Hvalopjev S'uncu*. U tome su izdanju navedeni prijevodi mjestimice dotjerani, a pogriješke ispravljene. Na kraju se nalazi i jedan moj neveliki pogovor.

²⁶ Razgovorno se najčešće kaže samo *Pabirci*. Ili pak, kako je često govorio sam profesor László, "modra knjiga", a u razlici spram "zelene knjige", u kojoj je objavljen već navedeni članak *Neka pitanja strojnoga razumijevanja prirodnoga jezika*.

²⁷ To 24. poglavlje donosimo u ovome zborniku unutar cjeline pod naslovom *Što je jezik?*.

zvukovi, glasovi (*phonemes*), znamnice (tvore znamovnu postavu), slogovi i postave (*strings*). Te se jedinice tiču isključivo jezičnoga izraza, tj. lika. No kada se postavama pridruži značenje, nastaju značljive jedinice, naime: znamovi (*morphemes*), riječi, sveze, rečenice, besjede (*discourses*) i orječja (*texts*). Tima jedinicama odgovaraju kako pojedini dijelovi slovnice (zvukovnica, glasovnica, slogovnica, itd.), tako i različiti dijelovi jezikoslovlja (zvukoslovlje, glasoslovlje, slogoslovlje, itd.).

Kada bi se svaka od tih dvanaest razina, ili pak dvanaest jedinica, dodatno razradila i proširila prikladnim primjerima, očividno je da bi to poglavlje, koje obaseže svega nekoliko stranica, moglo postati samostalnim djelom, tj. knjigom, koja bi po opsegu odgovarala Hjelmslevljevoj knjizi *Prolegomena teoriji jezika*. Dakako, ne samo "po opsegu". Dapače, iznimno bi vrijedno bilo usporediti Lászlóov i Hjelmslevljev pristup jeziku, a posebice pojmu znaka. Među njima naravno ima sličnosti, ali i velikih razlika, usprkos tomu što neki vole Lászlóa povezivati s Hjelmslevom i uopće s glosematičarima. (No bit će da je László ipak bliži Jakobsonu negoli Hjelmslevu, ali u to ovdje ne mogu ulaziti.)

Valja podsjetiti i na to da je u navedenoj raspravi uporabio hrvatske otpovjednice za više od 1000 tuđica, pretežito iz jezikoslovnoga i računalnoga ("redničnoga") nazivlja (ali i iz nazivlja drugih struka). Naoko se čini da su posrijedi novotvorine, ali kada se pogleda malo temeljitije, vidi se da se mnoge od tih riječi, ako ne i velika većina, nalaze u Šulekovim i Parčićevim rječnicima.

Između 1993. i 1994. objavio je niz članaka o hrvatskome jeziku u tjedniku *Globus*. Po tim je člancima uglavnom postao poznat i širem krugu čitatelja. U njima se ponajviše govori o ustroju hrvatskoga (književnoga) jezika, te o odnosu između hrvatskoga i srpskoga. Pisani su vrlo razumljivo, ali istodobno i vrlo oštro, često s velikom količinom ironije, pa i sarkazma, posebice u procjeni (i ocjeni) novije povijesti hrvatskoga jezikoslovlja. Vrhunac je toga članak *Tvorbeni pravopis*, objavljen u *Dometima* (br. 11., 1994., str. 77-82), gdje se, među ostalim, razmatra i (vrlo oštro) prosuđuje poznato Maretićevo djelo *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima* (1889.).

Sredinom devedesetih godina izlaze još dvije ključne rasprave. Prva od njih, koja je objelodanjena u *Suvremenoj lingvistici* 1996. (br. 41.-42., str. 333-391) pod "skromnim" naslovom *Bilježka o književnōme naglasku hrvātskōme* (razgovorno se veli samo *Bilježka*), na šezdesetak stranica podastire izvanredan, upravo virtuozan, opis hrvatskoga naglaska na razini književnoga jezika, na žalost samo za imeničnu sklonidbu i tvorbu. Posrijedi je pristup posve drugačiji od onoga koji se je u novije vrijeme u nas

uobičajio (naime pristup na crti Stang - Kortlandt - Дыбо). Spomenuo sam već da je to jedna od najtežih profesorovih rasprava, vrlo teško prohodna, pisana nevjerovatno strogo, u cjelini onaglašena dvonadslovnim sustavom s nenavodom, u kojoj je sljednik jata u dugim slogovima pisan dvoslovom *ie*, a u kratkima *je*, s posvemnim uklonom tuđica, tako da ni dvadeset godina nakon njezina izlaska nije primjereno "recipirana", tj. ne nailazi na "odziv" u hrvatskoj jezikoslovnoj javnosti. Na kraju se te rasprave donose dvije razredbe: razredba osnova po naglasnoj vladbi (ima ih sedam) i razredba dočetakata po naglasnoj vladbi (ima ih također sedam).

Druga je rasprava objavljena iste godine u zborniku *Jezik i komunikacija* (str. 430-451), a naslov joj je *Općitbena bilježitost pri odredbi srbštine i hrvatštine* (razgovorno samo *Bilježitost*). Pisana je "manje" strogo, dakle razumljivije, no premda je "čitkija" od prethodne, ni ona nije primjereno "pročitana", niti se uzimlje u obzir kada se govori o odnosima između hrvatskoga (književnoga) jezika i srpskoga (književnoga) jezika. Naime, da bi se ti odnosi objasnili, u raspravi je uveden važan pojam bilježitosti (engleski *markedness*), što su ga promicali članovi Praškoga lingvističkoga kruga, te posebno Roman Jakobson (i poslije u Americi). Tako se primjerice pokazuje da se ne može govoriti o dvama sustavima na književnoj razini (o hrvatskome i o srpskome), nego o trima: o bilježito hrvatskome, o bilježito srpskome (koji se međutim u Hrvatskoj nije uspio nametnuti, te se uopće nije mogao ni nametati) i o trećem, naime onome neobilježenoj ("srpskohrvatskome"), koji se je uistinu promicao u objema Jugoslavijama. To je sustav koji dokida razlike između obaju književnih jezika, a "pripremljen" je, ili se je "pripremao" koncem devetnaestoga stoljeća, kada je u Hrvatskoj bilježito hrvatski sustav (ponajviše jezik koji je rabila Zagrebačka škola) "zamijenjen" neobilježnim (vukovskim) sustavom (neobilježnim sa stajališta hrvatsko-srpskih jezičnih razlika). Izraziti je primjer promidžbe takva neobilježena sustava Maretićev *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik* od godine 1924.

Tako te tri rasprave - *Pabirci*, *Bilježka* i *Bilježitost* - tvore tri temeljna uporišta odakle valja započeti razmatranje želi li se prosuđivati (ili pokušati procijeniti) Lászlóov jezikoslovni rad, posebice u tome posljednjem, četvrtome razdoblju. Spomenuo bih k tomu, posve kratko, još tri iznimno važne (ako već ne temeljne) rasprave te dva prijevoda. Ponajprije članak *I tako se kola kretose koturati nizbrdo: Iztraga iztrage ahkavacah iliti razkrinka rabote akavacah* (u listu *Vijenac*, br. 185., 2001., str. 20-21), gdje je "zaključio" raspru o dočetnome *-h* u imeničnome genitivu množine, koja se je bila (ponovno) razbukovala devedesetih godina prošloga stoljeća, pokazavši da je posrijedi prijenos lika iz lokativa množine (što nazivljem

Schleicher-Ivšić-Lászlóov stavak); potom neobičnu raspravu *Iz glasoslovlja opće međimurštine: Listek na preštímâno voredničtvo* (u časopisu *Kaj*, br. 1.-2., 2002., str. 61-90), gdje je, na primjeru međimurskoga kajkavskoga, nemilice ismijao i do apsurdâ doveo pravopis prema izgovornome načelu, dokazavši da kada bi se takav pravopis dosljedno proveo, nitko uopće ne bi mogao pročitati ni jedan jedini redak onoga što je zapisano [usput rečeno, to je valjda jedinstven primjer u čitavoj našoj humanistici da je jedna rasprava koja je sročena na (međimurskome) kajkavskome, kategorizirana kao "izvorni znanstveni rad"]; napokon članak *Tuđ'inština u jeziku hrvâtskôme* (u časopisu *Studia lexicographica*, br. 1., 2007., str. 27-52), koji pripada među posljednje profesorove (objavljene) radove, pisan zajedno s Damirom Borasom.²⁸

Što se pak tiče prijevoda, Puškinovu je pjesmu *Spomenik* prevodio nekoliko puta u životu, ali bih ovdje upozorio na inačicu od godine 1994., objavljenu u *Književnoj smotri* (br. 91., str. 5-16), jer je tu, pod naslovom *Uz prievod P'uškinova Spomenika*, iznio ne samo razglôbu toga prijevoda nego i temeljna (svoja) prevoditeljska načela, te osnove teorije stiha općenito. Važan je k tomu i prijevod s mađarskoga pod naslovom *Asbóthova prosuda Rešetârove slovnice s'rbuskôga (hrvâtskôga) jezika* (u zborniku *Croato-Hungarica: Uz 900 godina hrvatsko-mađarskih povijesnih veza*, 2002., str. 229-251), gdje u bilješkama mjestimice donosi i svoja tumačenja uz tu oštru kritiku ("osuđujuću prosudu", kako veli László) poznate Rešetârove slovnice, izašle godine 1916. pod naslovom *Elementar-Grammatik der serbischen (kroatischen) Sprache*, što ju je u svome prikazu iste godine (u časopisu *Nyelvtudomány*, br. 2.) iznio mađarski jezikoslov Oszkár Asbóth (1852.-1920.). Valja dodati da se kroz prijevod nije lako probiti, da je teško čitljiv poput *Bilježke*, da je onaglašen dvonadslovnim sustavom s nenavodom, da je sljednik jata u dugim slogovima pisan dvoslovom *îe*, a u kratkima dvoslovom *îe*, te da pripada među najzahtjevnije profesorove radove. Prijevode Homera, Goethea, Heinea, Blakea, Aranya, Petőfija, Adya, Lermontova, Brjusova, Jesenina i Župančića, kao i (neobjavljeni) prijevod knjige mađarskoga jezikoslova Lászlóa Antala (1930.-1993.) pod naslovom *Šarolikí svét znâćenja (A jelentés világa, 1978.)*, koji je u potpunosti onaglašen najtežim, tronadslovnim sustavom s nenavodom, a sljednik je jata pisan znakom *e*, ostavljam ovdje po strani.

Poznato je da je profesor László bio poliglot. No nitko nije znao koliko jezika doista poznaje. O tome se uglavnom nagađalo. Ljeti 2015., potkraj

²⁸ Donosimo ga ovdje u *Dodatku*.

lipnja, bio sam ga upitao, više u šali, je li uopće moguć odgovor na to pitanje. Da bismo to provjerili, pokušali smo tada sastaviti jedan popis, a možda je bolje reći – neku vrstu križnice, u kojoj bi se naveli svi jezici koje je znao (i govorio), potom oni kojih je ustroj predavao, te napokon oni s kojima je nekako došao u dodir. Tom smo ih prilikom nabrojili 123. Eto, dodao je na kraju, odgovor je moguć, a i broj se lako pamti: 1, 2, 3.

Profesor je László imao jednu osobinu koja na žalost nije odviše česta u ljudi: svagda je pažljivo slušao subesjednika. I to svakoga. Moguće je prigrvovore, pa bili oni i posve promašeni, shvaćao vrlo ozbiljno. O njima bi svagda temeljito razmislio, pokušavajući uvidjeti gdje je došlo do nesporazuma. A ako bi ga tkogod doista i upozorio na kakav propust, što se je događalo razmjerno rijetko, redovito bi mu bio zahvalan. Nikada se na to nije vrijeđao. Ničije mišljenje nije *a priori* odbacivao. Što međutim ne znači da pojedina drugačija stajališta, posebice ona jezikoslovna, nije volio “komentirati”. Dapače. A bio je silno duhovit.

Važno je uočiti da profesorov (znanstveni) rad nije moguće ograničiti isključivo na jezikoslovlje. Da navedem samo ovaj primjer. Jedne smo večeri, sredinom devedesetih godina, u doba pisanja *Bilježke* i *Bilježitosti*, šetali između Hrvatskoga narodnoga kazališta i tadanje Sveučilišne knjižnice. Razgovor je započeo, kako je to često bivalo, od pojma uređene dvojke. No u jednome sam trenutku, bilo je već blizu ponoći, ostao zatečen: shvatio sam naime da profesor sustavno razvija ono što se je negda zvalo *metaphysica generalis sive ontologia*.

I upravo je zato odlazak profesora Lászlóa nenadoknativ gubitak ne samo za hrvatsko jezikoslovlje. Jer otišao je Sokrat cjelokupne hrvatske humanistike, premda nije posve jasno je li u ovome času hrvatska znanstvena javnost toga u potpunosti svjesna.